

TENDENCIE TRANSFORMÁCIE SLOVENSKEJ ONYMIE PO ROKU 1989¹

Pavol ODALOŠ

The analysis of tendencies in transformation of slovak onymia after the year 1989 resulted into profiling the field of onymia's tendencies – pluralization – globalization – nationalisation – internationalisation, which in cooperation influenced the changes in slovak onymia after the year 1989.

Key words: transformation, onymia, the year 1989, tendencies, pluralization, globalization

1. 20. storočie je významným medzníkom dynamiky ľudského rodu. 20. storočie je aj storočím významných prírodovedných objavov, technických vynálezov, storočím zvýšenia dynamiky práce, zvýšenia životnej úrovne, zlepšenia zdravotnej starostlivosti a iných pozitívnych zmien. 20. storočie je však aj ekvivalentom vojen, vraždenia, diskriminácie, asimilácie, politickej separácie, emigrácie, ľudskej nespôlpráce a ďalších negatívnych prejavov.

Vo vývine slovenskej spoločnosti sa stali prelomovými a tvoria medzníky vývinu nasledujúce roky: rok 1918 (rok vzniku Československej republiky), roky 1938, 1939 (rok Mníchovského diktátu a rok vzniku 2. svetovej vojny), roky 1945, 1949 (rok ukončenia 2. svetovej vojny a rok uchopenia moci komunistickou stranou), rok 1968 (rok okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy), rok 1989 (rok ukončenia dominancie moci komunistickej strany).

2. Tendencie transformácie slovenskej onymie po roku 1989 sú determinované všeobecnými tendenciami vývinu spoločnosti: národnou a nadnárodnou spoločenskou vývinovou tendenciou.

Národnou vývinovou tendenciou po roku 1989 na Slovensku, ktorá ovplyvňovala vývin slovenskej onymie a jej transformáciu, bola **pluralizácia**. Pluralizácia sa v slovenskej spoločnosti realizovala v politike ako pluralizácia politickej scény v dôsledku ukončenia moci komunistickej strany a vzniku mnohých nových politických strán, v ekonomike ako pluralizácia foriem vlastníctva, keď sa okrem štátneho a družstevného vlastníctva začína zdôrazňovať súkromné vlastníctvo

¹ Štúdiá je výstupom z grantu VEGA 1/0204/08 Onymické modely literárnyh v prozaickej literatúre

v dôsledku reštitúcií čiže návratu majetku, rozvoja slovenského podnikania a prílevu zahraničných skúseností. Pluralizáciu chápeme preto ako rôznosť a diferenciaciu.

Nadnárodnou vývinovou tendenciou, ktorá ovplyvňovala vývoj slovenskej onymie a jej transformáciu po roku 1989, bola **globalizácia**. Globalizáciu chápeme ako globálnu internacionalizáciu, aj ako onymickú unifikáciu názvov najmä v dôsledku prílevu zahraničného kapitálu, prílevu zahraničných firiem a každodenného predávania zahraničných výrobkov.

Národná vývinová tendencia pluralizácia a nadnárodná vývinová tendencia globalizácia preto ovplyvňovali transformáciu slovenskej onymie a jej vývin po roku 1989. Ako teda spoločenské vývinové tendencie ovplyvňovali vývoj slovenskej onymie? Na predloženú otázku odpovieme v nasledujúcich úvahách.

3. Onymia ako súbor vlastných mien sa tradične členil na antroponomastiku a toponomastiku. Novšia klasifikácia vychádza z triedenia onymie na bionymá, geonymá a chrématonymá.

Naša stratifikácia onymie (Odaloš, 2003a, 2003b) počíta so systémovým zastúpením literárnych vlastných mien, ktoré sa tradične dostávali mimo stratifikácie vlastných mien. Onymiu potom rozčleňujeme na literárne vlastné mená a na spoločenské vlastné mená.

Literárne vlastné mená sú ireálne, fungujú na ploche literárneho diela a sú onymickým produktom autora. Literárne onymá, jednoslovne literáronymá, sú determinované spoločenskými vývinovými tendenciami sprostredkované. Kvalita literáronym je primárne determinovaná motivickou bázou, sujetom a fabulou literárneho diela najmä tiež s dôrazom na uplatnenie špecifik literárnej generácie, literárnej školy a literárneho žánru v literárnom texte. Spoločenské vývinové tendencie pluralizácia a globalizácia ovplyvňujú literárne vlastné mená v tom zmysle, že súbor literárnych vlastných mien je v kontakte so sociálnonymami, s reálne fungujúcimi vlastnými menami v spoločnosti, a autor si vytvára literáronymá nielen podľa vlastnej invencie, ale aj podľa v spoločnosti fungujúcich mien. Literáronymá fungujú vo vlastnom svete autora a sú spoločenskými vývinovými tendenciami pluralizáciou a globalizáciou determinované až sekundárne.

4.1. Spoločenské vlastné mená sú spoločenskými vývinovými tendenciami národnou tendenciou pluralizáciou a nadnárodnou tendenciou globalizáciou determinované primárne. Ako potom uvedené tendencie ovplyvňujú sociálne onymá členené na bionymá, geonymá a chrématonymá.

4.2. Bionymá sú názvy živých bytostí hlavne antroponymá ako názvy osôb a zoonymá ako názvy zvierat. Slovenský antroponymický systém je dvojčlenný, pretože obsahuje krstné meno a priezvisko. Priezvisko je rodinné meno, ktoré je platné a nemenné od roku 1780. Dobovým vplyvom podliehajú najmä rodné mená. V každej dobe sú módne a populárne iné krstné mená. Krstné mená sa synchronne profilujú v diáde domáce, tradičné, zaužívané oproti cudzie, nové, módne. Práve módnosť

rodných mien ako ich popularita je prejavom synchronnej dynamiky antroponým. Prejavuje sa tu nielen tendencia k pluralizácii, ale aj ku globalizácii. Po roku 1989 sa pluralizácia prejavuje pribúdaním nových rodných mien používaných maďarskou národnostnou menšinou na Slovensku. Maďarské rodné mená tvoria samostatnú prílohu k oficiálnemu zoznamu rodných mien a sú výrazom demokratického prístupu k právam maďarskej národnostnej menšiny. Globalizácia súvisí s módnosťou, napr. z telenoviel a seriálov prenikajú do slovenskej antroponymie rôzne neslovenské a neslovanské mená, najmä juhoamerické, americké či západoeurópske mená. V rámci zoonymie sa po roku 1989 nerobili výskumy s dôrazom na novú zoonymiu, napr. na názvy psov, mačiek, morských prasiatok, škrečkov či tradičných poľnohospodárskych zvierat ako sú kravy, kone či ovce. Predchádzajúce výskumy naznačili oscilovanie názvov medzi tradičnosťou a módnosťou, napr. zoonymá typu Rexo, Dunčo oproti Arek, Mentus pri psoch, pričom špecifické a podliehajúce určitým pravidlám je pomenúvanie čistokrvných psov či iných druhov zvierat.

4.3. Geonymá sa rozčleňujú na kozmonymá a na toponymá. Geonymá označujú názvy neživých objektov na Zemi a v kozme. Z uvedeného dôvodu kategória módnosti tu nie je aktuálna. Na kozmonymá, hydronymá a oronymá rok 1989 nemal vplyv, dosah politiky bol prakticky nulový.

Špecifickou skupinou sú urbanonymá ako názvy ulíc, námestí a častí mesta. Špecifickou preto, lebo sú výrazne spoločensky determinované a ovplyvnené politikou. Na základe analýzy slovenskej urbanonymie z diachrónneho hľadiska sme navrhli nominačný model urbanonymie (Odaloš, 2006) profilujúci sa v šiestich diadických tendenciách a v troch triadických supertendenciách. Diadické tendencie sú tvorené synchronnými dvojicami: tradičnosť – novosť (ako pomenúvanie zaužívaným a novým spôsobom), nacionálnosť – internacionálnosť (používanie domácich a medzinárodných názvov), teickosť – ateickosť (využívanie náboženských názvov a ich odbúranie, zakažovanie), personalizácia – depersonalizácia (používanie a nepoužívanie názvov osôb v názvoch), honorifikácia – ahonorifikácia (glorifikovanie čiže vyjadrovanie úcty a uznania v názvoch, opačná tendencia vyjadrujúca nepokračovanie v zoslavňovaní ako reakcia na glorifikáciu), schematizácia – deschematizácia (plošné využívanie politických názvov či názvov spojených s politikou, opačná tendencia ako nepokračovanie v schematizácii). Triadické supertendencie predstavujú vývoj názvov, vyjadrujú diachrónny pohľad od začiatku pomenúvania v 13. storočí začínajúc trojicou tradičnosť – nacionálnosť – teickosť, pokračujúc trojicou novosť – internacionálnosť – ateickosť, nadväzujúc trojicou personalizácia – honorifikácia – schematizácia a končiac po roku 1989 trojicou depersonalizácia – ahonorifikácia – deschematizácia s akýmsi opätovným navrátením sa k východiskovej trojici tradičnosť – nacionálnosť – teickosť vyjadrujúca návrat k zaužívaným domácim a náboženským názvom.

Spoločenské vývinové tendencie ovplyvňujú urbanonymiu čiastočne: realizuje sa najmä pluralizácia ako rôznosť informačných a pravicových i ľavicových politických

názvov, resp. ako globalizácia, ktorá sa prejavuje ako istá medzinárodná unifikácia nevýrazne.

4.4. Chrématonymá sú vlastné mená produktov spoločnosti. Po roku 1989 sa slovenská chrématonymia výrazne zdynamizovala. Vstupom súkromného kapitálu do podnikania v oblasti služieb vzniklo veľké množstvo nových firmónym (logoným). V názvoch obchodov a obchodných prevádzok sa začali výraznejšie fixovať majitelia, personalizácia vyjadruje nový moment vo firmonymii, lebo pred rokom 1989 viaceré obchody mali apelatívne názvy typu potraviny, zelenina, ovocie a pod. Personalizácia sa vyjadruje prostredníctvom iniciálových skratiek, skratiek, rodných mien a priezvisk. Zreteľná je aj internacionalizácia, najmä pri názvoch hotelov (Odaloš, 1995). Spoločenské vývinové tendencie determinujú firmonymiu: pluralizácia sa dosahuje prostredníctvom personalizácie a globalizácia formou internacionalizácie.

Pragmatonymá ako názvy spotrebného sériového tovaru označujú rôzne druhy výrobkov od počítačov, fotoaparátov, televízorov, mobilov, magnetofónov až po mliekarenské výrobky a z nich najmä syry. Pragmatonymá výrazne ovplyvňuje globalizácia najmä ako globálna internacionalizácia. Názov operačného systému Windows, fotoaparátu Sony, televízora Phillips, mobilu Nokia, magnetofónu Grundig sú nielen celosvetovo známe, ale aj celosvetovo fungujúce značky. Globalizácia sa preto prejavuje aj ako globálna internacionalizácia, aj ako globálna unifikácia, keď sú po celom svete známe značky typu Coca Cola, Mirinda, Tonik a pod.

Názvy mliekarenských výrobkov a v rámci nich názvy syrov tyronymá ovplyvňuje globálna tendencia pluralizácia realizovaná formou nacionalizácie. Po roku 1989 vzniká veľké množstvo mliekarenských firiem, ktoré používajú najmä opisné a neopisné názvy zdôrazňujúce národné hodnoty (pozri Garančovská, 2008), napr. názvy Kravský syr hrudkový neúdaný, Eidamská tehla sendvičové plátky, Levická tehla, Oravská parenica, Slovenská bryndza, Tatranský slaný ovčí syr údený, Orava, Zemplín, Tatranec.

Záver:

Z analýzy tendencií transformácie slovenskej onymie po roku 1989 vyplynulo vyprofilovanie onymického poľa tendencií pluralizácia – glorifikácia – nacionalizácia – internacionalizácia, ktoré v súčasnosti mali vplyv na zmeny slovenskej onymie po roku 1989. Do budúcnosti je preto potrebné pokračovať vo výskumoch slovenskej onymie, robiť nielen analýzy a syntézy, ale aj abstrakcie so zámerom formulovať onymické vývinové tendencie a komparácie onymických vývinových tendencií slovenskej a slovenskej onymie.

Literatúra:

GARANČOVSKÁ, L.: Chrématonymá mliekarenského priemyslu na Slovensku. In: 17. slovenská onomastická konferencia. Trnava 12. – 14. septembra 2007, v tlači 2008

ODALOŠ, P.: K problematike názvov firiem. In: *Studia Academica Slovaca*. 24. prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul, 1995, s. 127-134

ODALOŠ, P. (2003 a): Literáronymá v Ballekovej próze 60. rokov. In: Literárne tradície Banskej Bystrice I. (60. roky 20. storočia). Zborník z vedeckej konferencie. Banská Bystrica 20. marca 2002. Edit. P. Odaloš, J. Lomenčík. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2003. s. 43-57

ODALOŠ, P.: Ballekova onymia. (2003 b). In: Literárne dielo Ladislava Balleka. Zborník z literárnovednej konferencie uskutočnenej 23. októbra 2002. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003, s. 78-87

ODALOŠ, P.: Dynamika premien urbanonymie. In: J. Krško, M. Imrichová, P. Odaloš: Sociálny kontext onymie. Ed. J. Krško. B. Bystrica-Prešov: Univerzita Mateja Bela-Prešovská univerzita, 2006, s. 74-121